

Особливості цілепокладання особистості при проектуванні життєвого шляху

В. М. Мазурик

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна

Paper received 16.03.18; Revised 21.03.18; Accepted for publication 25.03.18.

<http://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-162VI66-16>

Анотація. У статті проаналізовані особливості цілепокладання особистості при проектуванні життєвого шляху. Встановлено певні розбіжності в цілепокладанні особистостей раннього дорослого віку і наркозалежних, що проходять реабілітацію. Доведено, що проектування життєвого шляху юнаками відбивають ілюзорний позитивний образ власного майбутнього, а проектування майбутнього наркозалежними, що проходять реабілітацію не містять соціального годинника і цілей, а відбивають позитивний стан після одужання. Продемонстровано ієрархію цілей у досліджуваних та встановлені стратегічні і тактичні цілі у юнаків і наркозалежних, що проходять реабілітацію. Припущено, що поступова реалізація тактичних цілей наркозалежними дозволяє будувати життєвий сценарій майбутнього після реабілітації.

Ключові слова: особистість, життєвий шлях, цілепокладання, рання дорослість, наркозалежні, проектування життєвого шляху.

Вступ. Постнекласична особистість постійно перебуває в процесі становлення, на кожному етапі життя вона конструє своє майбутнє за допомогою постановки цілей. О.В. Красніков констатує, що ієрархія цілей формується з погляду на майбутнє, яке в будь-якому разі є невідомим, імовірнісним, альтернативним і відкритим. Ціль є потужним мотиваційним фактором, який активізує, організовує діяльність людини і стимулює її докласти відповідних зусиль для її досягнення. Отже, цілепокладання є інтегральним системним утворенням, яке характеризує людину в цілому. В сучасній науці одним з напрямів, що досліджує цілепокладання є напрям вивчення контексту життя людини, його часової перспективи, що включає минуле, сьогодення, майбутнє. В останні роки накопичилося досить багато матеріалу, який свідчить, що діяльність людини зумовлюється моделлю її уявлень про власне майбутнє життя (В.Е.Чудновский, П.І.Яничев, О.О. Кронік, Є.І. Головаха та інш.). Ми розглядаємо цілепокладання як усвідомлене утворення, чутливе до нових смислів, завдяки якому майбутнє людини упорядковується та моделюється.

Короткий огляд публікацій. Цілепокладання є основою цілеспрямованої діяльності людини і входить до її психологічної структури як невід'ємний компонент. Дослідження останніх років (Р.Р. Бибрих, В.В. Знаков, Л.М. Карамушка, Н.Л. Коломенський Т.Б. Корнилова, Ю.М. Швалб та ін.) довели, що ефективність цілепокладання є суттєвою складовою особистості, яка сприяє її соціальній активності, здатності до вироблення нових стратегій життєдіяльності, адаптації до соціально-економічних змін у суспільстві. У українській науці найбільш широкі й системні дослідження цілепокладання виконані Н.Ф. Наумовою і Ю.М. Швалбом. Вчені виокремили п'ять принципів цілепокладання: а) світ цілей альтернативний; б) вибір повинен виходити з припущення про логічну несумісність крайніх позицій вибору; в) принцип невизначеності (один чи кілька елементів цілепокладання не визначені); г) передбачається прийняття в процесі вибору вольового рішення; д) принцип вільного структурування й інтерпретації вибору [2].

Відомо, що категорія життєвого шляху особистості є однією із найважливіших категорій практичної психології. Найбільш близькими до неї за змістом, на думку І.А. Підласи і В.Г. Панка є такі поняття, як "психологічна проблема" і "психологічна ситуація", "життєва ситуація", "життєва криза", "життєва перспектива", "життєва стратегія", "життєтворчість" та ін. А.М.Большакова вважає, що механізмом суб'єктивної регуляції життєвого шляху є суб'єктивна картина життя – психічний образ, у якому відображені соціально зумовлені просторово-часові характеристики життєвого шляху, його етапи, події та їх взаємозв'язки[1]. Імовірно цей психічний образ відображується у життєвому сценарії. D. Bernsten і D. Rubin описують декілька важливих характеристик життєвого сценарію, у тому числі і зв'язаних з часом реалізації подій життя[5]. В якості основних можна перерахувати наступні положення: - життєвий сценарій є семантичним знанням про очікування в даній культурі відносно життєвих подій, а не форму індивідуальних спогадів про ці події; - життєвий сценарій - це набір розташованих на шкалі часу подій; - життєвий сценарій, який формує ієрархічну структуру подій, де існують взаємозв'язані, розташовані в певному порядку серії дій; - змістом життєвого сценарію є культурно значимі події і культурно санкціонований час їх виникнення. Ми вважаємо, що формою цілепокладання особистості є проектування життєвого шляху, яке включає життєві плани і завдання, в яких враховується «культурний життєвий сценарій». Наявність власного проекту життя є однією з основних ознак особистісного самоздійснення.

Період ранньої дорослості характеризують як один з найважливіших етапів щодо розробки життєвих планів, проектування власного життя та початка самоствердження. Н.В.Чепелєва вважає, що життєві плани структурують майбутнє у смислового змісті, спрямовують вектор особистісного зростання саме сьогодні, вимальовуючи сюжет особистісного майбутнього[3]. Але, на думку В.Франкла відчуття втрати сенсу є однією з причин наркоманії[4]. Ю. А. Клейберг констатує, що результуючою причиною наркоманії є слідство соціально невлаштованості, неблагополуччя, відчуження у бездушному суспільстві, втрати або відсутності сенсу життя - "екзистенціального вакууму". Ми вважаємо, що порівняння особливостей проектування життєвого шляху, у юнаків та у наркозалежних, що проходять реабілітацію дозволить глибше проникнути у феноменологію цілепокладання.

Мета дослідження – емпірично порівняти особливості цілепокладання і проектування життя студентами і наркозалежними, що проходять реабілітацію. Матеріали та методи. З метою вирішення поставле-

них дослідницьких завдань в роботі використані: теоретичні методи (проблемно-логічний метод, індукція, абстрагування, узагальнення, систематизація), що застосовувалися для узагальнення теоретико-методологічних основ і емпіричних даних дослідження; метод психологічної діагностики і методи математичної обробки даних (описова статистика, факторний аналіз). Метод психологічної діагностики містив методики: «Мій життєвий шлях» та «Перспектива».

Результати і обговорення. Відомо, що ієрархія цілей вибудовується за принципом пріоритетів потреб та інтересів та генерується у спосіб їхнього розміщення в порядку зниження пріоритетності (ранжування). Для цього насамперед визначаються найбільш пріоритетні цілі (цілі першого рангу), потім – найбільш істотні з тих, що залишилися (цілі другого рангу). Цілі можна також ранжувати за рівнями: оперативний, тактичний, стратегічний. Оперативна ціль реалізується повсякденно і забезпечує досягнення тактичної мети. Часто вона не формулюється, оскільки є поточною конкретизацією дій в контексті досягнення тактичної цілі. Стратегічні цілі є найбільш значущими для життя індивіда цілями-цінностями. Вони визначають і в багатьох випадках підпорядковують собі життєвий шлях індивіда. Стратегічна ціль відображається на всіх життєвих діях і кроках індивіда. Досліджуючи особливості цілепокладання юнаків ми встановили, що до стратегічних цілей можна віднести «створити власну родину»(10,4%) і «стати хорошим фахівцем(14,8%)», до тактичних- «закінчити університет»(16,2%) і «вдосконалити себе»(18,2%).

Загальна картина ієрархії цілей досліджуваних в віці ранньої дорослості виглядає так. На першому місці представлені цілі – самовдосконалення(18,2%). Це цілі, які стимулюють розвиток творчих здібностей (наприклад, «навчитися грати на фортепіано/гітарі», «навчитися професійно танцювати/співати», «навчитися фотографувати та малювати» та когнітивних «вивчити англійську/іспанську, іврит»), а також до цієї групи війшли цілі, пов'язані зі зміною фізичного образу (наприклад, «схуднути», «підтягнути м'язи»). Ці цілі на пряму не пов'язані з професійними цілями, але деякі з них допоможуть отримати роботу у різних сферах і компаніях (наприклад, вивчення іноземної мови).

На другому місці знаходиться ціль, яка пов'язана з закінченням університету(16,2%). Ця ціль насамперед відбиває закінчення важливого етапу життєвого шляху і початок професіоналізації – з одного боку, та початок самостійного життя – с другого. Вона на нашу думку є тактичною і короткочасною.

На третьому місці розташовані цілі, пов'язані зі здоров'ям і щастям близьких(13,6%), ми вважаємо, що це цілі – цінності.

На четвертому та п'ятому місцях розташовані цілі відповідно: створення власної родини (10,4%) і «абстрактні цілі»(12,6%). «Абстрактні цілі» є узагальненням, в них війшли такі висловлювання: «залишити слід», «прожити гідне життя», «брати відповідальність за свої вчинки», «радувати батьків», «стати великою людиною», «створювати щось нове», «не витрачати час» та інш. Ми вважаємо, що група цілей, які ми назвали «абстрактні цілі» відображають з одного боку загальні цінності юнаків, але вони мають розмитий невизначений характер, що може привести до нечіткості в усіх сферах життя людини, зумовлювати фрустрації і депресії. На

останніх позиціях знаходяться цілі «подорожувати» (5,8%), «знайти друзів» (5,8%), «емігрувати»(3,9%). Деякі цілі відображають найближчі актуальні завдання оперативні цілі в життєвій та учбово-професійній діяльності – здати сесію (9,7%), знайти підробіток(2,6%).

Отримані нами результати не співпадають за критерієм ієрархічності з типологією К.О.Альбуханової, згідно якої вченою були виділені наступні компоненти психологічного майбутнього: професіональне майбутнє, сімейне майбутнє, особистісне майбутнє (все що пов'язано з саморозвитком); матеріальне майбутнє. Отже всі компоненти психологічного майбутнього в наших досліджуваних наявні, але їх ієрархія інша.

Методом головних компонент, з обертанням Варімакс з нормалізацією Кайзера ми виявили 3 фактори, що відбивають особливості цілепокладання (у назві чинників відбита конкретна комбінація змінних). Перший фактор складає 19,81 % суммарної дисперсії, второй фактор 16,95 % и третий фактор 15,88 %.

Перший фактор «Сенс життя» до нього війшли цілі: здоров'я рідних і близьких, довге життя(778), вдосконалити себе (687), подорожі (630), підробіток (539).

Другий фактор «Чіткість оперативних цілей та невизначеність стратегічних», до нього війшли: «здати сесію»(846), «абстрактні цілі»(781).

Третій фактор «Традиційні цілі соціокультурного середовища» включив: наявність друзів (744), закінчення університету і ціль «стати хорошим фахівцем» (713), створення власної сім'ї (564).

Аналізуючи проектування життєвого шляху досліджуваними в віці ранньої дорослості ми

прийшли до висновку, що вони відбивають ілюзорний образ власного майбутнього - психічний образ життєвого сценарію, у якому відображені фізично та соціально зумовлені події життя (народитися – вчитися – поступити/закінчити університет - створити родину - працювати- подорожувати - заробляти - вмерти). В деяких проектуваннях зображені традиційні цілі соціокультурного середовища(фактор 3), деякі цілі сенсу життя(фактор 1). Але більшість з них не має часового зв'язку між подіями і віком або роком життя, а також більшість проектувань пов'язана тільки з позитивним розгортанням життя.

В наркозалежних досліджуваних, що проходять реабілітацію на першому місці в ієрархії цілей за методикою «Перспектив» представлені: цілі, які стимулюють самовдосконалення, розвиток творчих здібностей (наприклад, «навчитися грати на барабанах», «навчитися робити тату», «навчитися малювати», «освоїти графічний дизайн» та когнітивних «вивчити англійську», «написати невелику книгу з розповідями», «зняти кіно»), а також до цієї групи війшли цілі, пов'язані з розвитком фізичних навичок (наприклад, «навчитися грати у футбол», «навчитися танцювати»). Ці цілі виражені у 54 % досліджуваних. Цю групу цілей ми віднесли до тактичних цілей, цілей-планів, які спрямовані на задоволення потреб і інтересів особистості.

На другому місці - цілі, які пов'язані з взаємовідносинами (39,3%). Наприклад, «налагодити відносини з рідними», «завести друзів», «врегулювати питання з колишнім чоловіком», «знайти нових друзів», «закохатися», «одружуватися», «створити сім'ю».

На третьому місці – цілі, які пов'язані з реабілітацією та одужанням (32,6%), цю групу цілей ми віднесли до

стратегічних цілей. Наприклад, «бути тверезою і вилікуватися», «щоб сильніше стабілізувалася психіка», «закінчити курс реабілітації».

На останніх позиціях знаходяться цілі «подорожувати», «емігрувати», «знайти власну місію», «відкрити бізнес», «поступити в університет», «працювати реабілітологом в центрі».

Методом головних компонент, з обертанням Варімакс з нормалізацією Кайзера ми виявили 3 фактори, що відбивають особливості цілепокладання у наркозалежних.

Перший фактор «Нові навички та враження» включив: навчитися малювати/грати/танцювати тату мастертво (, 753), подорожі (,538), нові друзі(,488).

Другий фактор «Взаємовідносини», до нього ввійшли: «відбудувати відношення с рідними» (,646), «одружитися та народити дітей»(,521).

Третій фактор «Одужання» до нього ввійшли цілі: закінчити курс реабілітації, (,553), еміграція (,430), найти свою місію(,380).

Проектування життєвого шляху наркозалежними, що проходять реабілітацію відрізняються від проектувань юнаків без залежності. В малюнках передається настрій

досліджуваних, спогади про дім, шлях до реабілітаційного центру. В них не представлений соціальний годинник, тобто очікування, що розділяються суспільством, відносно часу і порядку типових подій життєвого шляху. В письмових вправах «Мій життєвий шлях» наркозалежні розповідають про своє дитинство, родичів і друзів, мрії, професійне становлення, тобто вони побудовані в основному на спогадах про минуле. Обов'язковим для досліджуваних є згадка про початок прийняття наркотиків у підлітковому віці, їх причини і про погіршення власного стану. У багатьох оповіданнях міститься надія на те, що "краще попереду". Цілі в їх оповіданнях не представлені.

Таким чином, у наркозалежних, що проходять реабілітацію представлені тактичні цілі, які спрямовані на задоволення потреб і інтересів особистості. Ми вважаємо, що не тільки постановка тактичних цілей а й їх досягнення стимулює активність особистості, що в свою чергу наближує до реалізації стратегічної цілі «Одужання» і далі будування життєвої стратегії, що, в свою чергу, веде до соціалізації і адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большакова А.М. Психологія особистісної реалізованості суб'єкта життєвого шляху : монографія / А. М. Большакова; Класич. приват. ун-т. - Запоріжжя, 2011. - 311 с. - Бібліогр.: 457 назв. - укр.
2. Наумова Н.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. — М.: Наука, 1988. — 199 с, с.70-76, Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). / Швалб Ю.М. — К.: Миллениум, 2003. — 152 с.
3. Чепелєва Н. В. Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики / Н. В. Чепелєва // Актуальні проблеми сучасної української психології: наук. записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К.: Нора-Друк, 2003. — Вип.23. — С. 15–24.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. — М.: Прогресс, 1990. — 368с: ил. — (Б-ка зарубежной психологии).
5. Berntsen D., Rubin D.C. Cultural life scripts structure recall from autobiographical memory. — Aarhus: Memory and Cognition, 2004, 32(3). — P. 427–443., с. 28

REFERENCES

1. Bolshakova A.M. Psykholohiia osobystisnoi realizovanosti subiekta zhyttievoho shliakhu : monohrafiia / A. M. Bolshakova; Klyasych. pryvat. un-t. - Zaporizhzhia, 2011. - 311 s. - Bibliohr.: 457 nazv. - ukr.
2. Naumova N.F. Sotsyolohycheskye y psykholohycheskye aspekty tselenapravlennoho povedeniya. — M.: Nauka, 1988. — 199 s, s.70-76, .Shvalb Yu.M. Tselepolahaiushchee soznanye (psykholohycheskye modely y yssledovaniya). / Shvalb Yu.M. — K.: Myllenyum, 2003. — 152 s.
3. Chepelieva N. V. Rozuminnia ta interpretatsiia osobystisnoho dosvidu v konteksti psykholohichnoi hermenevtyky / N. V. Chepelieva // Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoi psykholohii: nauk. zapysky In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. — K.: Nora-Druk, 2003. — Vyp.23. — S. 15–24.
4. Frankl V. Chelovek v poyskakh smysla: Sbornyk: Per. s anhl. y nem. / Obshch. red. L. Ya. Hozmana y D. A. Leonteva; vst. st. D. A. Leonteva. — M.: Prohress, 1990. — 368s: yl. — (B-ka zarubezhnoi psykholohyy).

Особенности целеполагания личности при проектировании жизненного пути

В. М. Мазурик

Аннотация. В статье проанализированы особенности целеполагания личности при проектировании жизненного пути. Установлены определенные расхождения в целеполагании личностей ранней взрослости и наркозависимых, проходящих реабилитацию. Доказано, что проектирование жизненного пути юношами отражает иллюзорный позитивный образ собственного будущего, а проектирование наркозависимыми не содержат социальных часов и целей, а отражают позитивное эмоциональное состояние после выздоровления. Продемонстрирована иерархия целей, установлены стратегические и тактические цели у юношей и наркозависимых, которые проходят реабилитацию. Предположено, что постепенная реализация тактических целей наркозависимыми позволяет строить сценарий жизненного пути после реабилитации.

Ключевые слова: личность, целеполагание, жизненный путь, ранняя взрослость, наркозависимые, реабилитация.

Features of the goal-setting of the personality in designing of the life path

V. M. Mazurik

Abstract. The article analyzes the features of the goal-setting of the personality in designing of the life path. Certain discrepancies in the goal setting of the individuals in early adulthood and drug addicts undergoing rehabilitation have been established. It was proved that the design of the life path for young people reflects the illusory positive image of one's own future, and the design of drug addicts does not contain social hours and goals, but reflects a positive emotional state after recovery. Demonstrated hierarchy of goals, established strategic and tactical goals for young men and drug addicts who undergo rehabilitation. It is assumed that the gradual implementation of tactical goals by drug addicts allows you to build a scenario of life's path after rehabilitation.

Keywords: personality, goal-setting, life path, early adulthood, drug addicts, rehabilitation.